

ПАРАДИГМА ІНТЕГРАЦІЇ НА СУЧАСНОМУ РІВНІ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

У статті розглянуто сучасні концепції інтеграції та надано власну концепцію сутності економічної інтеграції. Показано, що в основі розбіжностей у формулюванні поняття інтеграції лежить не тільки неоднорідність дослідницького підходу й сфери розгляду явища інтеграції, але й неоднорідність самих концепцій інтеграції, що часто є взаємовиключними.

Ключеві слова: економічна інтеграція, глобалізація, регіоналізація, оптимальний розвиток.

I. Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку міжнародної економіки процеси інтеграції набувають особливого значення. Але сучасна економічна література не дає однозначного поняття цієї категорії. Концепції інтеграції, часто суперечать одна одній. Не виділяється також чітка грань між процесами глобалізації й інтеграції.

Актуальність теми обумовлена необхідністю чіткого формулювання сутності інтеграції, тому, що це теоретичне підґрунтя є основою формування інтеграційної політики держави. Будь яка економічна система прагне до оптимуму, тому у кожний конкретний період існує оптимальний рівень інтеграції. Про оптимізацію цього рівня свідчить досягнення країною максимальної економічної ефективності власного розвитку.

В умовах критичної ситуації кожна країна ставить в основу свого розвитку власні цілі, тому, що високий рівень інтеграції вимагає певних «поступок» з боку економічних суб'єктів, які входять до інтегрованої сукупності.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Підприємства інтеграції економіки у різні часи займались такі автори, як: О. Тимченко, І. Іванова, М. Максимова, Е. Плетньова, В. Соколова, З. Шенішва, Ю. Шишкова, М. Черкасов, В. Феодоритова, Б. Баласс, Я. Зайнер, Г. де Гроае, П. Кругман, Д. Мід, Дж. Піндер, Ф. Рутз, Я. Тінберген, та інші.

Проблематику інтеграції та її участі у розвитку національної економіки розглядали: В. Андрійчук, А. Галчинський М. Гонака, Ю. Макогон,

С. Писаренко, Р. Кохан, Д. Краснер, П. Баклі, Г. Климко, А. Кредісов, Г. Кремер, З. Луцишин та інших.

Але у сучасній економічній літературі відсутнє єдине поняття інтеграції. Основна розбіжність тут пов'язана з неоднорідністю концепцій, що розглядають різні автори. Ці концепції часто бувають суперечливі. Немає також чіткої грані між глобалізаційними й інтеграційними процесами.

II. Метою статті є розгляд розвитку поняття економічна інтеграція різних економічних шкіл та формування власної концепції даної категорії.

III. Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз розбіжностей у розумінні інтеграції робить необхідним вивчення змісту й сутності інтеграційних процесів, їх особливостей у широкому контексті.

Сучасна міжнародна економічна інтеграція відбувається незважаючи на те, що інтеграційні процеси у світовому господарстві протягом тривалого часу досить глибоко вивчаються економістами, соціологами, політологами й правознавцями, але у науковій літературі відсутнє поняття єдності інтеграції. При аналізі трактувань інтеграції можна виділити економіко-географічний підхід, що пояснює інтеграцію як природний прогрес розвитку співробітництва між країнами однієї географічної зони. У цьому випадку майже повністю ігноруються якісні перетворення. Ці дослідження роблять спроби врахувати інституціонально-управлінський підхід, що трактує інтеграцію як процес створення наднаціональних органів і зменшення ролі національних інститутів. Це трактування одержало подальший розвиток у інтегрально-державному підході, що трактує інтеграцію як створення новітніх структур, спрямованих на забезпечення регулювання взаємин між державами на основі інституалізації міждержавних відносин.

Функціонально-макроекономічний підхід Я.Тінбергена трактує поняття інтеграції в аспекті розвитку світового господарства і визначає її як процес створення бажаної структури світогосподарських зв'язків за рахунок усунення перешкод ефективного функціонування суб'єктів господарської діяльності на основі уніфікації всіх елементів цієї структури. [5].

Для аналізу розбіжностей у розумінні інтеграції необхідним є вивчення змісту й сутності інтеграційних процесів, їх особливостей у ширшому контексті.

У сучасній науковій літературі відповідно до розуміння сутності інтеграційних процесів, їх природи, спрямованості й специфіки виділяються такі ознаки інтеграції:

- взаємопроникнення й переплетіння національних виробничих процесів;
- широкий розвиток міжнародної спеціалізації й кооперації у галузі прогресивних форм виробництва, науки і техніки;
- глибокі структурні зрушення в економічних системах країн-учасниць;
- необхідність цілеспрямованого регулювання інтеграційного процесу, розробка скоординованої економічної стратегії й політики;
- регіональність територіальних масштабів.

Таким чином, процес інтеграції характеризується широким набором ознак і аспектів, що включають економічні, політичні й правові моменти. При цьому кожний тип інтеграції має власні специфічні функціональні особливості.

Сучасна міжнародна економічна інтеграція відбувається під впливом низки факторів світового розвитку, серед яких найістотніші – глобалізація і регіоналізація.

На нашу думку, в основі розбіжностей у розумінні інтеграції лежить не тільки неоднорідність дослідницького підходу й сфери розгляду явища інтеграції, але, насамперед, неоднорідність концепцій інтеграції, що часто є взаємовиключними.

Насамперед, необхідний аналіз філософського підґрунтя, на якому будуються концепції інтеграції, оскільки рішення цього питання безпосередньо впливає на визначення концептуально важливих пріоритетів теорій і концепцій, у рамках яких здійснюються дослідження, і на основі конкретного гносеологічного підходу вирішити питання світового розподілу цивілізацій, культур, суспільств і держав.

У рамках даного підходу розглянемо концепції еволюції й ентогенезу. У своїй концепції еволюції на основі аналізу розвитку цивілізацій А. Тойнбі стверджував, що на певний історичний обсяг цивілізації впливав певний комплекс соціальних і природних факторів. Однак, об'єктивні умови зовнішнього середовища, наприклад, географічні, самі по собі не є детермінантою, що спричиняється утворенням соціального співтовариства, оскільки вони лише створю-

ють умови, при яких співтовариство встає перед вибором: чи припинити своє існування, або ж у процесі активної життєдіяльності прийти до нової соціальної організації.

Згідно А. Тойнбі, розвиток соціальної організації співтовариства є фактично наслідком вимушеної реакції на зовнішні обставини, що реалізуються в різних формах – від простого виживання до творчого «життєвого пориву» [6]. Ця концепція схожа з теорією суспільного договору Гоббса, у якій людина була змушена створити суспільство у відповідь на диктат зовнішніх обставин і необхідність збереження власного життя в складних умовах існування в природному середовищі [1]. Необхідно відзначити, що Гоббс подальший розвиток соціального співтовариства визначає як договір, у той час як А. Тойнбі фактично стверджує, що особливості цивілізаційного розвитку соціального співтовариства залежать, насамперед, від природних умов зародження й існування тієї або іншої цивілізації й необхідності забезпечення її безпеки [6].

Якщо екстраполювати ці концепції на сучасні аспекти дослідження інтеграційних процесів, то в їх визначення безумовно необхідно включити реакцію суспільства на зовнішні обставини, якими є сучасне зовнішньоекономічне середовище й необхідність «життєвого прориву» з метою подальшого виживання. Цей прорив пов'язаний з висновком певного роду суспільних договорів, викликаних як природними умовами, так і політичною необхідністю. На наш погляд, фактори інтеграції, які мають у своїй основі економічну, технологічну, географічну та іншу залежність, випробовують на собі руйнівний тиск з боку тенденції до зростання національної й культурної самотності, повернення до джерел. При дослідженні цього питання варто також врахувати, що формування нового, глобально світу супроводжується не тільки інтеграційними процесами, але й створює умови для виключення, відкидання на периферію всіх, не здатних увійти до мережі міжнародного взаємозв'язку.

Всі взаємодії держави з іншими державами – основний принцип міжнародних відносин. Від ефективності такого впливу багато в чому залежить рішення завдань взаємодії в інших сферах економіки й політики країни.

Інтеграція й дезінтеграція в сучасних умовах є найочевиднішим проявом основних закономірностей міжнародних відносин, що мають найважливіше значення на сучасному етапі. Тен-

лення інтеграції є вищим рівнем взаємодії між державами, коли учасники даного процесу відчують частину свого суверенітету на користь наднаціональних органів. Однак, необхідно також уточнити протилежну тенденцію.

У політичних відносинах інтеграція є вищою формою співробітництва між державами. Це створення єдиного політичного співтовариства на основі союзу двох або більше політичних одиниць. Тут доречно привести думку Р. Шарвена, відповідно до якої «інтеграція – це одночасно процес і стан, що включає в себе тенденцію до заміни роздроблених міжнародних відносин, що складаються з незалежних одиниць, новими більш-менш широкими об'єднаннями, наділеними мінімальними повноваженнями приймати рішення в одній або декількох областях, або у всіх областях, які входять у компетенцію базових одиниць». На рівні індивідуальної свідомості інтеграція покликана породити лояльність і прихильність новому об'єднанню, а на структурному рівні – участь кожного в його підтримці й розвитку» [9, с. 45].

Аналіз цієї концепції вимагає розгляду інтеграції з погляду географічних масштабів об'єднуючих процесів. У цьому контексті, на наш погляд, доцільно розрізняти глобальний, регіональний і субрегіональний рівні інтеграції. Існують також різні типи інтеграції: від зв'язків взаємозалежності в рамках плюралістичної міжнародної системи до прагнення вийти в систему цивілізованих держав з метою формування єдиної політичної й економічної спільності. У ході теоретичних досліджень необхідно, разом з тим, враховувати, що єдина політична спільність є ідеальним типом інтеграції і поки не існує як феномен реальної практики в системі сучасних міжнародних відносин. Сутність інтеграційного процесу, його головна тенденція спрямована на вихід за рамки простої координації політики включених у процес держав, а також на поступову передачу суверенітету новим комунітарним структурам.

Звідси виходить, що наукове дослідження проблеми інтеграції пов'язане з осмисленням реальних інтеграційних процесів, що, у свою чергу, спрямоване на те, щоб виявити в них загальні тенденції, пов'язані з причинами, що дегермінують, основними найвідомішими тенденціями. У дослідженні проблем інтеграції найвідомішими є три наукові школи: школа функціоналізму й неофункціоналізму, школа федералізму й школа транснаціоналізму або (плюралістична школа).

У ході дослідження процесу інтеграції з позицій школи функціоналізму необхідно відзначити, що його основою є аналіз причин невдач при створенні Ліги Націй. З позицій англійського дослідника Девида Митрані Ліга Націй зазнала поразки, насамперед, тому, що держави бачили в ній загрозу своєму суверенітету. Замість створення глобальних організацій він пропонував сприяти співробітництву між державами в рішенні завдань, що представляють спільний інтерес і пов'язані з їх конкретними потребами економічного, соціального, науково-технічного характеру. Прагматичні вигоди подібного співробітництва, на думку дослідника, повинні були підштовхнути держави до створення необхідних для цього міждержавних органів, які, у свою чергу, створять передумови й для політичної кооперації. Митрані не розглядав функціоналізм як теорію європейської інтеграції. У своїй найвідомішій книзі «Система світу, що працює» Митрані запропонував універсальні, а не регіональні рішення проблеми, які він визначив як «сполуку спільного інтересу без шкоди для індивідуальних інтересів». Митрані був настроєний опозиційно до націоналізму й територіальної організації системи влади, що він вважав найбільш серйозною загрозою для мирного співіснування націй. Тому він не підтримував ідею створення міжнародної системи влади шляхом об'єднання національних держав [2]. Функціональна теорія не заперечувала необхідність створення формального міжнародного союзу в майбутньому, але вважала шлях політичної інтеграції «занадто амбіційним» [2].

Таким чином, функціоналізм пропонує не просто розширити міждержавне співробітництво в окремих сферах, а бачить у міждержавному співробітництві шлях до досягнення політичної мети – поступове відмирання суверенітетів держав.

Критики функціоналізму підкреслювали, що неможливо провести чітке розмежування між функціонально-технічними й політичними елементами міжнародного співробітництва. Так, Р. Шарвен стверджував, що економічна інтеграція часто є наслідком політичних процесів, а інтеграція, у свою чергу, має політичні результати [9]. Ернст Хаас у своїй книзі «Об'єднання Європи» називав Європейські співтовариства «лабораторією», у якій виробляється пошук конкретних форм загальних дій між державами. Хаас досліджував цей процес за допомогою нового підходу, що одержав назву неофункціоналізм [7].

З одного боку, неофункціоналізм став спробою з'єднати функціональну теорію й реальні процеси європейської інтеграції, з іншого – він був відповіддю на домінування реалістичного підходу у вивченні міжнародних відносин. Неофункціоналізм у перші роки після свого виникнення сконцентрував увагу на тих інтеграційних процесах, які відбувались у Західній Європі, поставивши своєю метою запропонувати концептуальну модель, яка б пояснювала розвиток економічної інтеграції між західноєвропейськими країнами. Неофункціоналісти не намагались визначити ні сприятливі умови для розвитку інтеграції, ні їх кінцевий результат. Вони аналізували саме процес, особливо його політичні складові. Так Хаас визначав політичну інтеграцію як процес переміщення «політичної активності» у новий центр, юрисдикція якого виходить за рамки національної держави. Таким чином, на відміну від підходу Митрані, неофункціоналісти обирали як суб'єкт дослідження територіальні системи влади. Хаас розглядав урядові структури як інституціональний феномен, а національну свідомість – як соціальний феномен. Однак, хоча Хаас підтримував ідею Дойча щодо формування нового «європейського» суспільства, він стверджував, що тільки існування політичних інститутів дозволить перетворити загальну ідеологію на загальне законодавство. Відношення до централізованих інститутів є однією з головних відмінностей неофункціоналізму від функціональної теорії [7].

Митрані попереджав про негативні наслідки створення наднаціональної територіальної структури влади, надмірну концентрацію й централізацію влади. Трансформація національних політичних інтересів згідно з поглядами неофункціоналістів є результатом не стільки підтримки державами економічної інтеграції, скільки опозицією до неї. У результаті такого аналізу був зроблений висновок про неминучість поглиблення інтеграції в світі поширення співробітництва у різних сферах. Постійна трансформація соціальної поведінки є джерелом динамізму інтеграційних процесів. Цей ефект Хаас назвав «ефектом політичного переливу» [7]. Неофункціональна теорія крім «Ефекту політичного переливу» запропонувала «ефект географічного переливу», що полягає в тім, що розвиток співробітництва між певною групою країн може впливати на поведінку інших країн, наприклад, через переорієнтацію товарних потоків.

У період після Другої світової війни активно розвивався реалістичний підхід до вивчення

міжнародних відносин. Так Моргентгау у своїй роботі «Політичні відношення між націями. Боротьба за владу і мир», стверджував, що домінуючі позиції у світовій політичній системі займають раціональні держави, які можуть використовувати силу для досягнення своїх цілей, насамперед безпеки. Виходячи з цієї перспективи взаємодія між країнами на міжнародному середовищі визначається балансом сил, що постійно змінюється. Таким чином, співробітництво між державами може мати тільки тимчасовий характер. Крім того, держави повинні мати право входити до інтеграційного союзу і виходити з нього [3]. Не дивно, що найактивнішими критиками неофункціональної теорії інтеграції були представники реалістичної школи. Стенлі Хоффман вважав, що роль національної держави полягає в захисті інтересів своїх народів на міжнародному рівні. Хоффман також вказував на ситуативний характер міжнародного співробітництва, оскільки співробітництво може бути ослаблене в будь-який момент. Хоффман був першим, хто розділив сфери інтеграції на «високу політику» (зовнішня політика, безпека й оборона) і «низьку політику» (економічна й соціальна політика). Він стверджував, що «ефект функціонального переливання» можливий лише в другій сфері [8].

Концепція федералізму вважалась спочатку ілюзорною. Це посилювалось тим, що перші роботи родоначальника цієї концепції Спінеллі були опубліковані в розпал Другої Світової війни. Однак повільно, з розвитком інтеграційних процесів у Західній Європі, ця точка зору набуває значної переконливості. Центром теорії федералізму є політичні інститути, які виступають відправним моментом для розвитку інтеграції у всіх сферах міждержавного розвитку. Таким чином, концепцію федералізму можна визначити як договір про відмову від централізму. Його можна визначити також як структурно оформлену дисперсію повноважень між різними центрами з гарантованими законними повноваженнями. Таким чином, міжнародна інтеграція держав згідно федералістській моделі розглядається за аналогією з внутрішніми режимами держав, заснованими на принципах федеративного устрою.

Плюралістична модель інтеграції розглядає сам процес інтеграції в контексті комунікаційних мереж, які передають повідомлення й сигнали, а також обмінюються інформацією. Ці комунікаційні мережі сприяють виконанню пев-

них функцій і нагромадженню досвіду. Цікавий аналіз цієї моделі дає Карл Дойч. Він аналізує два типи політичних об'єднань, кожному з яких відповідає свій особливий процес інтеграції – амальгамної й плюралістичної [4].

ІV. Висновки. Таким чином, розвиток різних концепцій інтеграції тісно пов'язаний з проблемами, які в цей час стоять перед країнами, економіка й політика яких перебуває у взаємозв'язку й взаємодії. У силу цього саме по собі визначення інтеграції не може бути єдиним. Але для повноцінного вивчення цього явища, чіткого трактування визначення інтеграції треба сформулювати концепції, які б враховували зміну буттєвих умов. Так звана «криза інтеграційних теорій» пов'язана з тим, що інтеграція може мати для окремої країни як позитивні, так і негативні наслідки, тому треба сформулювати оптимальний рівень інтеграції для даного моменту для окремих країн та інтеграційних угруповань.

Виходячи з цього погляду економічний інтеграційний процес на нашу думку можна сформулювати так: економічна інтеграція – це той ступінь зближення й взаємопроникнення економік окремих країн, що сприяє оптимальному розвитку кожної держави в рамках існуючої буттєвої реальності. Саме цей критерій, на наш погляд, повинен бути взятий за основу аналізу тієї або іншої концепції, або оцінки напрямку розвитку економічної політики.

1. Гоббс Т. Левифан / Т. Гоббс, М. Мысль – 2001. – 408 с.
2. Митрани Д. М. Система мира, которая работает / Д. М. Митрани Наука, 1998. – 130 с.
3. Моргентгау Г. Политические отношения между нациями. Борьба за власть и мир // Социально-политический журнал. 1997. – № 2. – С. 189-201.
4. Нефедова Е. Ф. Теория сообществе безопасности в работах Карла Дойча и его последователей вестник томского государственного университета / Е. Ф. Нефедова // № 2(3), 2008. – С. 23-28.
5. Тинберген Я., Босом Х. Математичні моделі економічного зростання» / Я. Тинберген /, Наука, 1967 – 134 с.
6. Тойнби А. Дж. Постижение истории. / А. Дж Тойнби // М.: Айрис-Прес, 2002. – 145 с.
7. Хаас, Эрнст Б. Международная интеграция: европеец и универсальный процесс. / Хаас, Эрнст Б. // – Международный Орган. 1961. – 482.
8. Хоффман Стенлі «Зіткнення глобалізацій» / С. Хоффман // Львів: Бескиди Біт, 2009. - 220 с.
9. Шарвен Р. Социалистические государства в Организации Объединенных Наций, 1970 - 87 с. // Р. Шарвен / 30 лет Организации Объединенных Наций. Реферативный сборник. – М.: Изд-во ИНИОН АН СССР, 1976. – С. 218-234.

In clause the modern concepts of integration are considered and the own concept of essence of economic integration is given. Is shown, that in a source of divergences in a formulation of concept of integration lays not so much heterogeneity of the research approach and spheres of consideration of the phenomenon of integration, but also heterogeneity of concepts of integration, which frequently are mutually exclusive.